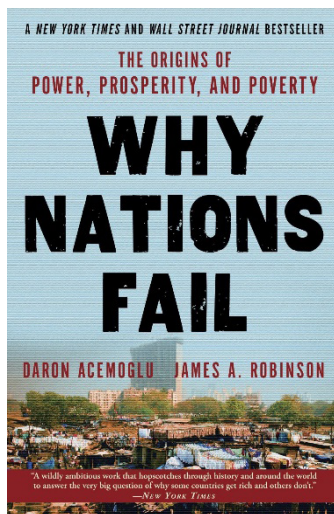

*Александар Новаковић**

Институт за политичке студије, Београд

СУДБИНА НАРОДА И ИСТОРИЈСКА КОНТИГЕНТНОСТ

– ОСВРТ НА КЊИГУ *WHY NATIONS FAIL*
ДАРОНА АСЕМОГЛУА И ЏЕЈМСА РОБИНСОНА

(Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). Why Nations Fail - The Origins of Power, Prosperity and Poverty. New York: Crown Publishers. p. 544)

* Истраживач сарадник

Када је књига *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* аутора Дарона Асемоглуа и Џејмс Робинсона изашла из штампе 2012. године, врло брзо је постала прави светски бестселер. Ова обимна студија (на преко 500 страница текста) амбициозног наслова и лепог стила смело се упустила у решавање једног од најтежих питања политичке теорије и праксе, одгонетања тајне успеха народа, држава, цивилизација од памтивека до данас. Можда разлоге одличне рецепције коју је доживела треба тражити у атрактивности теме и приступачности за широки читалачки аудиторијум (ово друго посебно је издваја од већине сувопарних трактата неоинституционалистичке провенијенције). Ван тога чини се да је тешко у њој наћи аутентични допринос политичкој теорији којим ће се оправдао овако висок реноме. Књига је управо преведена код нас у издању издавачке куће *Clio*.

Зашто се земље са истим почетним условима, географским, историјским и културолошким, толико много разликују? Зашто су једне успешне а друге нису? То је основно питање којим су заокупљени аутори *Why Nations Fail*. Одговор нуде из угла неоинституционалистичке теорије.

У поређењу са неоинституционалном теоријом Дагласа Норта која се фокусира на економским чиниоцима и истицала значај институционалног окружења за економски раст и друштвену промену, Асемоглу и Робинсон у много већој мери дају на значају политичким чиниоцима. Може се рећи да у њиховој неоинституционалној визури политика долази испред економије. Они наглашавају посебну врсту политичких институција плуралистичког карактера које су друштвено „инклузивне“. Овакве институције погодују економском расту и друштвеном развоју. На супротном крају скале институционалних перформанси налазе се „екстрактивне“ (или „израбљивачке“) политичке институције које су од користи само ужој социјалној групи док су за друштво у целини штетне. Стављањем акцента на политичке институције аутори проширују преовлађујућу економистичку преокупацију неоинституционализма што их, с правом, ослобађа од притужби Франсиса Фукујаме да „користе исти аргумент“ као Норт, Валис и Вајнгаст само са другачијом терминологијом.

Плуралистичка политичка компонента о којој говоримо није нужно, и барем не историјски, повезана са типом представничке демократије какву данас познајемо. На пример, британско

друштво је вековима било плуралистичко (подела власти и постојање различитих конкурентских интереса) али не и демократско по данашњим стандардима. „Плуралистички“ је овде синоним, на првом месту, за нешто позитивно у смислу капацитета институција да отворе простор за слободно испољавање и спонтано (интересом руковођено) прожимање друштвених енергија што доводи до напретка целог друштва. Иако овај термин дефинишу управо у овом, ширем смислу речи, аутори институције савремене демократије (репрезентативна демократија са општим правом гласа) доживљавају као парадигматичне за сваку врсту политичког плурализма, што се може разумети и као данак политичкој коректности савременог доба.

Тако значењско језгро Асемоглуове и Робинсонове централне појмовне дихотомије екстрактивних и инклузивних институција не бива сведено искључиво на економску димензију како је то уобичајено код осталих неоинституционалиста. Она има циљ да обухвати читав диверзитет друштвеног живота и с правом се може сматрати њиховим доприносом овој школи мишљења.

Увођење дихотомије екстрактивних и инклузивних институција природно припрема терен за представљање централне тезе ове књиге. Она се састоји у томе да *само сложена комбинација више фактора* (комбинација инклузивних економских и политичких институција) *може одредити судбину једне земље* – спасити је од пропасти или јој помоћи да постане успешна. Ти фактори су: *слободно тржиште* (које својом невидљивом руком себичне интересе појединаца усмерава ка добру свих), *чврста владавина права* (која обезбеђује предвидљивост на сваком нивоу социјалне организације), *политички плурализам* (који омогућава друштвено учешће и дисперзију моћи различитих група и интереса), и *адекватни ниво политичке централизације* (коју прати присуство моћног државног апарата у сваком кутку дотичне земље).

Исти образац успеха није, а то је централно, везан за фактор географске или културолошке контингенције нити за чиниоце људског незнања и погрешљивости. У овој анализи нема места прикривеном расизму разних култур-релативиста и самопрокламованих усређитеља човечанства, јер историја, поручују аутори, *није судбина*, приказујући нам различита историјска искуства некада успешних народа који постају „државе парије“ и обратно, од нека-

да неразвијених подручја – културно, економски, историјски – до највећих светских лидера у напретку.

Институционална инклузивност или неинклузивност производи свет константних цикличних мена успеха и неуспеха народа, онога што аутори зову фаза „зачараног круга“ (*vicious circle*) или круга пропадања народа са једне стране (107) и фаза „врлина“ (*virtuous circle*) или стања успеха са друге (113). Фаза врлине представља пожељно стање ствари у сваком друштву у коме су инклузивне институције чврсто укоренење. Фаза зачараног круга, са друге стране, кореспондира ономе што је још давно социолог Роберт Михелис назвао „гвозденим законом олигархије“, тј. стањем у коме су друштва осуђена само на периодичну промену олигархијских елита остављајући иначе „обећавајуће“ народе да вечно таворе. На основу овог закона следи да оно што људи раде или не раде не утиче битно на судбину неког друштва. То једноставно речено није кадровско питање. Само адекватна институционална промена може довести до напретка. А до ње не може доћи све док су екстрактивне институције чврсто укоренење. Логика ових механизма друштвених стања може се објаснити и на психолошкој основи, као природна тежња да се постојеће стање очува што је дуже могуће. Једино релевантно питање остаје како прекинути тај деструктивни ланац, како изаћи из зачараног круга неуспеха.

Две ствари су потребне за излазак из зачараног круга. На првом месту то је фактор историјске среће који аутори помало еуфемистично називају „преломним историјским тренутком“ (*critical historical junctures*, 96). Један такав догађај била је, на пример, велика епидемија куге из 1346. која је десетковала становништво Европе и довела до повећања цене сељачког рада. То је такође било отварање трансатланског трговачког пута у 17. веку, као и процес европске колонизације. Затим, то могу бити наизглед небитни и потпуно контингентни догађаји попут смрти Мао Цетунга 1976. која је иницирала талас реформи у Кини (106).

На другом месту то је фактор *малих институционалних разлика* попут монополизованог карактера трговине у Шпанији у поређењу са отвореном и конкуренцијом изложеном енглеском трговином у 17. веку која је од британских трговаца начинила моћне и од централне власти независне друштвене актере. Комбинацијом оба фактора, преломних догађаја и малих институционалних раз-

лика и промена (које се често могу само ретроспективно детектовати), стварају се претпоставке за инклузивнији друштвени и економски амбијент.

Генератор, или мотор промене у оваквом амбијенту друштвеног успона представља феномен „креативне деструкције“ који Асеомглу и Робинсон позајмљују у донекле измењеном и проширеном значењу, од чувеног аустријског економисте Јозефа Шумпетера. У питању је економски процес у коме старо бива замењено новим, процес константног динамизма и иновација којим се увек изнова мешају карте у тржишној игри што за последице има сталан напредак игре у целини али и то да је неки актери напуштају.

То је процес који је незамислив без обезбеђених економских слобода. У складу са фридмановском мудрошћу у коју ова два аутора чврсто верују, економске слободе су темељ свих осталих слобода па и свеколиког друштвеног напретка.

Пандан креативној деструкцији у сфери економије представљају плуралистичке институције у политичкој сфери, али чврста разлика између ове две димензије се не може повући. Креативна деструкција, уколико је присутна, нужно утиче на политички поредак и *vice versa*.

Међутим, уколико се економски и друштвени просперитет везује за плуралистичка и у крајњој линији демократска друштва, шта је са могућношћу економског раста и просперитета у условима екстрактивних институција? Како је то потврђено многим историјским примерима економски раст је могућ и под оваквим околностима. Управо ова чињеница дуго је времена употребљавана као аргумент у прилог ауторитарних друштвених концепција и то са различитих страна, левих и десних без разлике. Чак и међу редовима просвећених западних социјалиста још увек постоји дивљење за „економско чудо тридесетих“ Хитлерове Немачке, „економски успех“ СССР-а, као и за реформе које је спроводио Денг Ксиао Пинг у Кини. Оваква размишљања немају, по ауторима, упориште у економској науци. Јер без технолошке иновације и динамике коју може обезбедити само слободно тржиште овај вештачки произведен раст дугорочно је неодржив и осуђен на крах, баш онако како је то показао пример СССР-а (124). Тако главно питање постаје не то да ли је економски раст могућ под екстрактивним институцијама, јер он то свакако јесте, већ зашто друштвени научници запостављају очигледну чињеницу његове дугорочне неодрживости?

Сумирајући опште утиске може се рећи да је највреднији аспект ове књиге садржан у дози опреза коју аутори показују не желећи да упадну у замку „лаког објашњења“. То се пре свега односи на питање могућности било ког друштва да се трансформише од екстрактивних ка инклузивним економским и социјалним институцијама. Постићи тако нешто представља тежак задатак и аутори су веома пажљиви да не подлегну механицистичкој и рутинизираној визији економског развоја или популарној причи о успеху која се често доводи у везу са поједностављеном верзијом неоинституционализма. У својим историјским интерпретацијама централно место зато дају фактору историјске контингенције. Кад год би њихова историјска интерпретација постала превише обећавајућа или оптимистична они би по правилу направили пар корака уназад подсећајући читатеља да велики део света никада није успео да изгради инклузивни социјални амбијент, остајући стално заробљен у зачараном кругу неуспеха. Они који су, пак, у томе успели, учинили су то уз помоћ (срећног) стицаја многих околности у датом историјском тренутку и на одређеном географском простору.

Али, ту је и крај песимизма, јер *Why Nations Fail* је доминантно оптимистички тонирана књига. Оптимизам је поткрепљен многим успешним примерима и током књиге аутори воде читаоца са једне стране света на други, из једног историјског периода у други, описујући *in extenso* (понекад чини се претерано и оптерећујуће чак и за врло стрпљивог читаоца) безбројне успешне примере и праксе. Стиче се утисак као да аутори неуморним набрајањем случајева који потврђују једну те исту ствар желе да оснаже свој основни аргумент, што у сваком случају није хвале вредна стратегија. Даље, на основу оваквих примера не следе никакве конкретне препоруке или стратегије, осим указивања на већ навођене генералне факторе који доводе до успеха или чијим изостанком се може објаснити неуспех народа.

Читалац који је заиста поверовао у то да у овој књизи може наћи супстанцијалне одговоре на тајну успеха народа на крају ће бити разочаран. Ова књига не открива ништа што се већ одраније није знало (пре свега важност специфичних врста институција за друштвени просперитет). Али, за те изневерене наде не треба кривити лаковерног читаоца већ ауторе који су подгревали тако висока очекивања. Они су оптимистички наговештавали дефинитиван

одговор желећи, ваљда, да досегну висине једног Адама Смита и његовог објашњења *богатства* народа – а онда су на крају завршили релативизацијама које, иако оправдане по себи, не успевају да парирају изазову који су сами пред себе поставили.

У чему се, на крају, састоји вредност овакве неоинституционалне анализе заоденуте у одору историјске контингентности? Да ли помало иронично можемо рећи да је највреднији аспект ове књиге у исто време и њена највећа слабост, бар за читаоце имуне на наивна очекивања? Питање је оправдано без обзира на иронију, јер тезу о контингентности можемо схватити и као неку врсту теоријског сигурносног механизма који треба да се активира увек када неоинституционалистички експланаторни механизам претрпи кратак спој. Није ли заправо увођење једног оваквог механизма, једног теоријског „*deus ex machina*“, како бисмо га могли назвати, само још један начин да се призна, само заобилазним путем, да институције ипак не представљају кључни фактор објашњења успеха или неуспеха народа? Односно, да оне *то не морају бити* нити да могу понудити коначан одговор на питање успеха или неуспеха народа.

Уколико је то случај онда се морамо окренути другим разматрањима и другачијим интерпретацијама и то ван економистичког идејног склопа. Морамо се усмерити ка решењу које проблем неће гурнути „под тепих“ неоповргљивих метафизичких концепција каква је теза о контингентности. Али, такав приступ и такво решење нужно би нас одвели даље од интенција и објашњавалачких капацитета ове књиге ка другим димензијама – историјским, антрополошким, филозофским – истраживања природе политичких поредака, узрока њиховог успеха и пропасти. Димензијама које се без обзира на хвале вредну допуну теорије неоинституционализма коју су извршили Асеомглу и Робинсон не могу истраживати у оквиру ње саме.